

Türkiye'de Kütüphanecilik Eğitiminin Yeniden Yapılanması

Yaşar Tonta

H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi

1. Giriş

Bilgi Çağında hiç kuşkusuz “bilgi” giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Kamu ya da özel, kâr amacı güden ya da gütmeyen her tür kuruluş ve örgütte bilginin etkin bir biçimde yönetimi zorunlu bir gereksinim haline gelmiştir. Gereksinim duyulan bilgilerin ekonomik olarak, zamanında, yerinde ve kullanıcıların istedikleri biçim ve platformlarda kendilerine ulaştırılması bu kuruluş ve örgütler açısından büyük önem taşımaktadır. Bilgisayar, telekomünikasyon ve İnternet teknolojileri bilginin keşfedilmesinde, üretiminde, depolanmasında, dağıtımında ve kullanımında “devrim” olarak nitelendirilebilecek değişimlere yol açmıştır. Ancak hızla artan ve ağırlar aracılığıyla erişilebilen elektronik bilgi kaynaklarının keşfedilmesi, düzenlenmesi ve kullanıma sunulması konusundaki çalışmalar nispeten yeni yeni başlamaktadır.

Ülkemizde lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitim veren kütüphanecilik bölümlerinin son birkaç yıl içinde bir yeniden yapılanma sürecine girdikleri gözlenmektedir (Çakın, 2000). Yeniden yapılanma çalışmaları çerçevesinde söz konusu bölümler, lisans ve yüksek lisans düzeylerinde ne tür bir insan yetiştirmeyi amaçladıklarını, mezunlarının hangi bilgi ve becerilerle donatılmaları gerektiğini, mezunları istihdam eden kuruluşlara nasıl bir "ürün" sunmak istediklerini ve piyasanın mezunlardan beklentilerinin neler olduğunu/olabileceğini tartışmaya açmakta ve bu zamana kadarki çalışmalarını gözden geçirmekte ve sorgulamaktadırlar. Bu tartışma ve sorgulama süreci ülkemizde kütüphanecilik eğitiminin gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunacaktır kanısındayız. Aşağıdaki satırlar bu tartışma sürecine mütevazı da olsa bir katkıda bulunmak düşüncesiyle kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada önce meslek olarak kütüphanecilik ele alınmakta, kütüphaneciliğin amaç ve işlevleri özetlenmekte, üniversitelerde verilen mesleki eğitim programları arasında kütüphaneciliğin yerine kısaca değinilmektedir. Kütüphanecilik eğitiminin çevresinde meydana gelen değişimler irdelendikten sonra kütüphanecilik eğitim

programlarında bu değişimlere bu zamana kadar nasıl karşılık verildiği gözden geçirilmektedir. Kütüphanecilik eğitim programlarının ve kütüphanecilik mesleğinin bilgisayar, iletişim ve diğer alanlarda alanlarda meydana gelen hızlı değişimlere yanıt verebilmesi ve gelecekte de yaşayabilmesi için bundan sonra neler yapılması gerektiği Van House ve Sutton'ın (1996) çalışmasına dayanarak ayrıntılı olarak incelenmektedir. Çalışmanın son kısmında ülkemizde kütüphanecilik eğitiminin yeniden yapılanması, kütüphaneciliğın misyonu ve kütüphanecilik eğitim programlarında sunulması gereken temel dersler incelenmektedir.

2. Meslek Olarak Kütüphanecilik (1)

Bilindiği gibi, kütüphaneciliğın temel amacı; bilgi gereksinimlerini karşılamak isteyen kullanıcıların bu gereksinimlerini karşılamalarına yardımcı olabilecek potansiyel bilgi kaynaklarına erişmelerine olanak sağlamaktır. Bir başka deyişle, kütüphaneciliğın temelinde bilişsel (cognitive) bir gereksinimi karşılamak için bilgi arayan kullanıcıyla söz konusu gereksinimi yanıtlayabilecek bilgi kaynakları ya da potansiyel çözümler içeren bir bilgi sistemi arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin gerçekleşebilmesi için yapılması gerekli işlemler yatmaktadır (Van House ve Sutton, 1996).

Kütüphanecilerin tarih boyunca üç temel işlevi yerine getirdikleri gözlenmektedir:

- 1) Bilgi sistemlerini tasarlamak, kurmak ve kullanmak (kataloglama-sınıflama sistemleri tasarlamak, belirli konularda kavramsal listeler (gömü, thesaurus), kaynakçalar hazırlamak ve bunları kullanmak gibi);
- 2) Bilgi sistemlerini yönetmek (kullanıcı gereksinimlerini belirlemek, kaynak seçmek, düzenlemek, kullanıma sunmak ve bilgi hizmeti veren karmaşık örgütleri yönetmek gibi); ve,
- 3) Kullanıcılarla bilgi kaynakları/bilgi sistemleri arasında "aracı" (intermediary) görevini üstlenmek (danışma ve çevrimiçi tarama hizmetleri vermek gibi).

Yukarıda sıralanan işlevler açısından bakıldığında kütüphanecilik mesleği, bilgi sistemleri tasarımı, kurulması, yönetimi, yaşatılması ve kullanıcılarla bilgi kaynakları ya da bilgi sistemleri arasında bağlantı ya da etkileşim kurulması ile yakından ilgilidir. Kullanıcıların bilgi gereksinimlerinin saptanması, "aracılık" (intermediation) ve bilgi aktarma süreci kütüphaneciliğın üzerinde çalıştığı belli başlı konuları oluşturmaktadır. Bu bağlamda kütüphanecilik eğitimi veren okullar ders programlarında bilginin düzenlenmesi, bilgi sistemleri tasarımı, bilgi erişim, kullanıcıların bilgi

gereksinimlerinin karşılanması ve bilgi hizmeti sağlanması, bilgi ekonomisi vb. gibi derslere yer vermektedirler. Bilginin yaratılması, bir yerden bir yere iletimi, depolanması, erişimi ve kullanımıyla ilgili kişiler, örgütler ve teknolojiler ile bilgi sistemleri aracılığıyla hizmet verdiğimiz toplumsal, siyasal, ekonomik ve yasal sistemler de kütüphaneciliğin ilgi alanına girmektedir. Bilgi sistemleri ile ilgili toplumsal konular (örneğin, “Toplumda Kütüphane” dersi) ders programlarında yer almaktadır.

Kuşkusuz bu kadar geniş bir yelpazeyi kucaklayan kütüphanecilik mesleği diğer alanlarla yakın bir ilişki ve işbirliği içinde olmak durumundadır. Bilgisayar mühendisliği, bilişsel bilimler, iletişim bilimleri, bilgi teknolojileri, bilgi sistemleri, yönetim ve siberetik bu alanlardan sadece birkaçıdır. Buckland (1999) tarihsel olarak kütüphaneciliğe (2) iki farklı açıdan yaklaşıldığına işaret etmektedir: 1) “Belge” (document) geleneğine göre; ve 2) “Hesaplama” (computing) geleneğine göre. İlk bakış açısında nesnelerin tanımlanması ve kullanımı ağırlıklıyken, ikinci bakış açısında bilgi yönetiminde kullanılan algoritmik, mantıksal, matematiksel ve mekanik teknikler ağırlıklıdır. Bu nedenle de kütüphanecilikle ilgili uygulamaları konu edinen derslere tarih, tıp, işletme, bilgisayar mühendisliği gibi bölümlerde de rastlanabilmektedir. Örneğin, son yıllarda tarihi enformatik, tıbbi enformatik, yönetim bilgi sistemleri gibi konular büyük ilgi çekmektedir (Saka, 1999). Keza, “dijital kütüphaneler”, bilgi yönetimi (knowledge management), veri madenlemesi (data mining) ile ilgili derslere bilgisayar mühendisliği programlarında kolayca rastlanabilmektedir. *Communications of the ACM* dergisi birkaç yılda bir “dijital kütüphaneler” ile ilgili özel sayı yayımlamaktadır. Buckland’a göre konuya “belge” geleneği açısından yaklaşan mesleklerle “hesaplama” geleneği açısından yaklaşan meslekler birbirini tamamlamaktadır. Ancak iki geleneğin birleşmesi mümkün değildir. Çünkü her iki gelenek de farklı temellerden yola çıkılarak oluşmuştur.

Buckland (1996) üniversitelerdeki akademik bölümlerin ya bir “sorun”u ya da bir “disiplin”i temel alarak kurulduklarını, mesleki eğitimin sorun çözmeye odaklandığını kaydetmektedir. Örneğin, fizik, kimya, matematik gibi bölümler belli başlı disiplinleri temel alarak kurulmuştur. Bu disiplinlerin çalışma konuları üzerinde odaklanırlar. Öte yandan işletme, eğitim, sosyal çalışma gibi bazı bölümler ise mesleki sorunlara çözüm getirmek amacıyla kurulmuştur. Örneğin, “işletme”, özel sektörün endüstriyel ve ticari sorunlarının çözümüyle ilgilidir. Benzeri bir biçimde kütüphanecilik de kullanıcıların bilgi erişimde karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur. Kuşkusuz bilgi erişimde karşılaşılan sorunlara çözüm bulmak, yukarıda da işaret edildiği gibi, kullanıcı gereksinimlerinin saptanmasından söz konusu sistemlerin tasarlanmasına, kurulmasına, işletilmesine ve yönetimine kadar bütün süreçleri kapsamaktadır.

Buckland (1996) kütüphanecilik eğitiminin üniversitelerde mesleki eğitim kazandırmak amacıyla verilmesinin yanı sıra “liberal arts” olarak da öğretilbileceğini vurgulamaktadır. Doğa bilimleri, fiziki bilimler, sosyal ve insani bilimler öğrencilere bir meslek kazandırmak amacıyla değil, her eğitimli kişinin bilmesinde yarar görülen konular (“liberal arts”) olduğu için üniversitelerde öğretilmektedir. Aynı şekilde bilginin toplanması, düzenlenmesi, depolanması, bu bilgilere erişim sağlanması, yani kütüphanecilik, herkesi ilgilendiren bir konudur. Bu bakımdan kütüphanecilik de üniversitelerde “liberal arts” olarak öğretilbilir. Yani bilgi erişim her kültürlü ve aydın kişinin bilmesinde yarar görülen bir konudur. Nasıl ki insanların siyaset bilimine ilgi duymaları için mutlaka siyasetçi olmaları ya da bu alanda eğitim görmeleri gerekmiyorsa, bilgiyle ilgili konulara (sansür, bilgi edinme özgürlüğü, bilgi otoyolu, vd.) ilgi duymaları için de mutlaka kütüphaneci olmaları ya da kütüphanecilik eğitimi görmeleri gerekmemektedir. Nitekim tarih bölümlerinden tıp fakültelerine, bilgisayar mühendisliği bölümlerinden işletme fakültelerine kadar birçok programda ilgili derslere yer verilmesi bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Bu bakımdan Buckland kütüphaneciliğin sadece mesleki eğitimle sınırlı olmasının ve kavramsal olarak mesleki eğitim çerçevesine oturtulmasının dar bir bakış açısını temsil ettiğine dikkati çekmektedir.

Birçok bilim dalında kütüphanecilik mesleğiyle ilgili derslere rastlanması kütüphanecilik eğitimi veren okulları kuşkusuz çok yakından ilgilendirmektedir. Kütüphanecilik eğitim programları değişimlere ayak uydurabilmek için sadece kütüphanecilik alanında meydana gelen gelişmeleri değil, aynı zamanda mühendislik, bilgi teknolojisi, yönetim vb. gibi disiplinlerde meydana gelen gelişmeleri de dikkatle izlemek durumundadırlar. Aksi takdirde kütüphanecilik eğitim programlarının çağdaş gelişmelere ayak uydurabilmesi ve piyasanın istediği niteliklere sahip kütüphaneciler yetiştirmesi mümkün olmayacaktır. Aşağıda kütüphanecilik eğitimini yakından ilgilendiren bazı çevresel değişimler kısaca özetlenmektedir.

3. Kütüphanecilik Eğitimi Yakından İlgilendiren Çevresel Değişimler

Teknolojik gelişmeler eğitim, sağlık, üretim, ticaret, bilimsel iletişim, yayıncılık, turizm, eğlence, siyaset, kamu yönetimi gibi alanları derinden etkilemekte, bu kavramların yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Bilgisayar ve iletişim teknolojilerini de kapsayan “bilgi teknolojileri” her alanda olduğu gibi kütüphanecilikte de köklü değişimlere yol açmaktadır. Çakın (2000: 7) telekomünikasyon ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmelerin kütüphaneler dışında da bilgi depolamaya, düzenlemeye ve erişime olanak sağladığını; buna paralel olarak hizmet anlayışının da değişerek kullanıcıların istek ve beklentilerine uygun bilgi sistemlerinin oluşturulmasının ön plana çıktığını vurgulamaktadır.

Bilgi teknolojilerinin en çarpıcı özelliği, teknolojik yeteneklerin sürekli artması, maliyetlerin de sürekli düşmesidir. Bu ilişkiyi ifade eden üç kural ileri sürülmüştür: (1) Bir mikroçipin fiyatı artmadan, hızı her 18 ayda bir ikiye katlanmaktadır (*Moore Kuralı*); (2) Birim fiyat değişmeden, iletişim sistemlerinin toplam bant genişliği her 12 ayda bir üçe katlanmaktadır (*Gilder Kuralı*); ve, (3) Bir iletişim ağının değeri, ağdaki düğüm (node) sayısının karesi ile orantılıdır; dolayısıyla bir ağa bağlı olmanın değeri üssel olarak artarken kullanıcı başına fiyatı sabit kalmakta, hatta azalmaktadır (*Metcalfe Kuralı*) ("The Knowledge Economy", 1999: 6). Bilgi teknolojileriyle ilgili bu yasalar bilginin üretimi, depolanması, işlenmesi, düzenlenmesi, bir yerden bir yere aktarılması, paylaşımı ve kullanıcıya sunulmasıyla ilgili bütün süreçleri ve işlemleri kapsadığından, bilgi teknolojilerinin kütüphanecilik alanındaki etkileri diğer disiplinlere oranla çok daha önemli olmaktadır (3).

Van House ve Sutton (1996) kütüphanecilik eğitimini yakından ilgilendiren çevresel değişimleri kütüphanecilik mesleği, bilgiye bakış açısı ve yüksek öğrenimde meydana gelen gelişmeler açısından incelemektedirler. Van House ve Sutton'a göre genelde her mesleğin temel görevi insanların karşılaştıkları bazı sorunları uzmanlık hizmetiyle çözmektir. Kütüphanecilik eğitiminin temel alanı ise "bilgi sorunu"dur. Bireyler içinde buldukları durumu anlamaya çalışmak ve karşılaştıkları sorunları çözmek için bilgi kullanırlar. "Bilgi sorunu"nu çözmek için bilgi gereksinimi olan bireyle bilgi kaynakları arasında "aracılık" yapılması gerekmektedir. Söz konusu aracılık, meslek mensubu kişiler tarafından gerçekleştirilebileceği gibi, bu amaçla tasarlanmış olan bilgi sistemleri tarafından da yerine getirilebilir. "Bilgi sorunu" ancak bilgiyle ilgili bireysel bir sorunun ya da bilgi gereksiniminin saptanmasından bu sorunu çözmek için gereken kaynakların saptanmasına ve sağlanmasına, yeni bilgi sistemlerinin ve örgütsel yapıların tasarlanmasına ve kurulmasına kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alan işlevler gerçekleştirilerek çözülebilir.

Kütüphanecilik mesleği de bilgi sorununu çözmek için çeşitli hizmet modelleri ve araçlar geliştirmiştir. Van House ve Sutton (1996) kütüphaneciliğin bilgi sorununu çözmek için geliştirdiği uzmanlığı dört boyutta incelemektedirler (4):

1. Araç geliştirme: Bilgi taşıyan nesnelere düzenleme ve bu nesnelere erişim için gereken kataloglama-sınıflama sistemlerini ve bilgi hizmetlerini geliştirme;
2. Bilgi yönetimi: Bilginin derlenmesi, depolanması, düzenlenmesi ve erişimi için kullanılan araçlar ve uygulamalar;
3. Bilgi hizmetleri: Kullanıcıların doğrudan ya da dolaylı olarak aradıkları bilgileri bulmalarına yardımcı olma ve kullanıcıları eğitme; ve
4. Bilgi örgütlerinin yönetimi: Bilgi örgütlerinin, örgütsel birimlerin ve sistemlerin tasarımı, yönetimi ve işletmesi.

Kütüphanecilik eğitiminin çevresindeki değişimlerden söz ederken "bilgi çevresi"nin değiştiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Kurum olarak hemen hemen sadece "kütüphaneler" üzerinde odaklanan kütüphanecilik mesleği anlayışı son yıllarda yoğun bir biçimde sorgulanmaktadır. Günümüzde "kütüphane"nin merkezde yer aldığı bir bilgi evreni anlayışı hızla terkedilmekte, "bilgi"nin merkezde yer aldığı ve kütüphanelerin de önemli bir rol üstlendikleri dinamik, "Kopernikçi" bir bilgi evreni anlayışı daha fazla kabul görmektedir. Politika yapıcılar ve alelade insanlar bilgi çağında yaşamının ne demek olduğunu daha iyi anlamaktadırlar. Tüm örgütlerde bilgi yönetimi gereksinimi hızla artmaktadır. Kütüphaneler ise bilgi endüstrisinin sadece bir parçasıdır. Kütüphaneciler de "bilgi profesyonelleri"nin (information professionals) giderek daha küçük bir oranını oluşturmaktadırlar. Bilgi yönetimi sorunları şimdiye kadar görülmediği bir biçimde disiplinlerarası hale gelmiştir. Bir zamanlar ikincil önem taşıdığı düşünülen bilgi ve beceriler bu alanın kalbini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, kütüphanecilik mesleği bu zamana dek "bilgi"den çok bilgi taşıyan nesnelere (kitap, dergi, harita, film, vs.) üzerinde odaklanmış ve (bu nesnelere taşıdığı entellektüel içeriğe çok fazla önem vermeden) söz konusu nesnelere sağlamış, tanımlamış, depolamış ve yaymıştır.

Son yıllarda yüksek öğrenimde de önemli değişimler meydana gelmektedir. Yüksek öğretime verilen kamu desteği diğer kamu yatırım programlarıyla rekabet etmek durumundadır. Üniversitelerdeki kıt kaynakların tahsis edilmesi akademik bölümler arasında giderek artan bir rekabetle sonuçlanmaktadır. Bilimin gelişmesi sonucu yeni disiplinler kurulması gerekmektedir. Tsichritzis (1999) "Üniversitelerin Yeniden Yapılanması" adlı makalesinde bilginin üretimi, paketlenmesi ve dağıtımını ile ilgiligelişme ve değişimlere ayak uyduramayan ve yeniden yapılanma yoluna gitmeyen üniversitelerin ayakta kalmalarının güç olduğuna işaret etmektedir. Kütüphanecilik eğitim programlarının yaşaması ise üniversiteler içinde kütüphanecilik okullarına kaynak ayrılmasına bağlıdır. Kütüphanecilik gibi mesleki eğitim programlarının yaşaması büyük ölçüde bu programlardan mezun olanların iş bulup bulamamalarıyla yakından ilgilidir.

4. Kütüphanecilik Eğitiminde Meydana Gelen Değişimler

Bilgi teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, toplumun "bilgi"ye verdiği değerin artması, ekonomik rekabet için etkin bilgi yönetim sistemlerine olan ihtiyacın daha da belirginleşmesi, Internet aracılığıyla erişilebilen elektronik bilgilerin hızla artması, kütüphanecilik mesleğine başka disiplinler tarafından gösterilen ilgi vb. gibi birçok neden dünyanın her tarafındaki kütüphanecilik okullarını da değişime zorlamıştır.

ABD ve İngiltere'deki birçok kütüphanecilik okulu 1970'lerde ve 1980'lerde okul adlarına önce "bilgi", "bilgi araştırmaları", "bilgibilim", "bilgi yönetimi", "bilgi sistemleri" gibi terimleri eklemişler, 1990'larda ise "kütüphanecilik" terimini okula

adlarından çıkarma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Kaliforniya Üniversitesi (Berkeley) Kütüphanecilik Okulu 1980'lerde önce "Kütüphanecilik ve Bilgi Araştırmaları", 1990'larda eğitim programının yeniden yapılandırılmasından sonra da "Bilgi Sistemleri ve Teknolojisi" adını almıştır. Yine ABD'deki Michigan Üniversitesindeki kütüphanecilik okulunun adı aynı süreç izlenerek "Bilgi Okulu" (School of Information) olarak değiştirilmiştir. Çakın'ın (2000: 11) makalesinde gerek Kuzey Amerika'daki gerekse Avrupa'daki kütüphanecilik okullarının adlarında yapılan değişikliklerle ilgili birçok örnek yer almaktadır.

Kuşkusuz okul adlarında yapılan bu değişiklikler sadece "bilgi" teriminin daha popüler, daha "seksi" hale gelmesiyle açıklanamaz. Yukarıda da değinildiği gibi, gerek bilgi teknolojilerinde meydana gelen değişimler ve Internet'in önem kazanması, gerekse "bilgi" teriminin Kopernikçi bir yaklaşımla bilgi evreninin merkezine oturtulması ve bilgi yönetimiyle ilgili kuruluşların (kütüphaneler, arşivler, bilgi ve belge merkezleri, bilgi işlem merkezleri, vd.) merkezin çevresinde yer almaları kütüphanecilik eğitime ve eğitim programlarında yer alan derslere bakış açısını da değişime zorlamıştır.

Günümüzde birçok kütüphanecilik okulu geleneksel kütüphanecilik yüksek lisans derecesinin yanı sıra diğer bölümlerle işbirliğine giderek bilginin, bilgi sistemleri ve teknolojileri gibi konularda ortak yüksek lisans programları düzenlemektedir. Örneğin, ABD'de Indiana Üniversitesinde bilginin alanında master derecesi programına kaydolana bütün öğrencilerin üçte birini oluşturmakta ve bu dereceyi alan öğrenciler halkla ilişkiler, politika analizi, bilgisayar sistemleri tasarımı gibi alanlarda çalışmaktadırlar. Bu programda hem klasik bilgi erişim ve belge arşivleme ile ilgili beceriler kazandırılmakta, hem de kullanıcı arabirim tasarımı, çevrimiçi satış ve pazarlama gibi modern konular öğretilmektedir. Yine ABD'de Drexel Üniversitesi matematik ve mühendislik bölümleri tarafından ortaklaşa desteklenen bilginin ağırlıklı disiplinlerarası (5) bir master programı sunmaktadır. Pittsburgh Üniversitesi Kütüphanecilik Okulu öğrencileri Üniversitenin bilgisayar ve mühendislik bölümleri tarafından verilen telekomünikasyon yüksek lisans programını izleyebilmektedirler (Melton, 1999).

Geçmişte yukarıda sıralanan değişimlere karşı çıkan ya da ayak uyduramayan kütüphanecilik okulları ya kapanmış ya da kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır (6). Değişim bütün bilim dalları ve meslekler için kaçınılmaz olduğuna göre, kütüphanecilik okullarının da çevrelerinde meydana gelen bu değişimlere ayak uydurabilmek ve yaşamak için çeşitli stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Van House ve Sutton'ın (1996) konuyla ilgili görüşleri aşağıda özetlenmektedir.

5. Kütüphanecilik Eğitiminin Sürekli Çevresel Değişimlere Ayak Uydurabilmesi İçin Yapılması Gerekenler

Van House ve Sutton (1996) “Pandra Sendromu: Kütüphanecilik ve Bilgibilim Eğitiminin Ekolojisi” adlı çalışmalarında ekolojik ve sosyolojik kuramlardan yararlanarak kütüphanecilik eğitiminin yaşaması için neler yapılması gerektiğini irdelemektedirler. Van House ve Sutton’a göre kütüphanecilik mesleği, geleneksel olarak kütüphaneciliğin yüklendiği bilgi işlevleri için diğer meslekler ve akademik disiplinlerle bir mücadeleye girişmiştir. Kütüphanecilik toplumsal değişmelerin ortaya çıkardığı yeni bilgi işlevleriyle de mücadele etmek durumundadır. Bu mücadelenin başlıca nedenleri bilgisayar ve iletişim alanındaki değişimler ile, daha genelde, toplumda ve ekonomik yaşamda bilginin stratejik öneminin giderek artmasıdır.

Kütüphanecilik alanında meydana gelen bu değişimleri anlamak ve söz konusu değişimlere karşı olası önlemleri belirlemek amacıyla Van House ve Sutton (1996) tezlerini iki kuramsal temele dayandırarak açıklamaktadırlar: İlki, türlerin çevresel değişikliklere karşı koyarak hayatta kalmalarına olanak veren stratejileri açıklayan ekolojik kuramdır. Ekolojik kuram evrim ve doğal seçim yoluyla hayvan ve bitki türlerinin nüfuslarındaki değişimleri açıklamaktadır. Belirli bir hayvan ya da bitki türünün yaşaması o türün çevreyle uyumuna bağlıdır. Daha büyük, daha çeşitli ve daha esnek olabilen türlerin değişime uyum sağlama ve kendilerine yeni yaşam alanları yaratma şansı daha fazladır. Örneğin, pandaların nesilleri tükenmek üzeredir. Çünkü pandalar yiyecek konusunda esnek olamadıkları gibi, pandaların beslendiği bambu ağaçları da tükenmektedir. Pandalar çeşitli yiyeceklerle beslenebilse ve değişik iklimlerde yaşayabilselerdi hayatta kalma şansları daha fazla olurdu. Ekolojik kuram örgütleri ve mesleki otorite için rekabet eden meslekleri açıklamak için de kullanılmaktadır.

Van House ve Sutton’ın (1996) çalışmalarına dayanak yaptıkları ikinci kuram ise Fransız toplumbilimci Pierre Bourdieu’nun bireylerin ve grupların toplumda maddi ve sembolik güç sağlamak için gerçekleştirdikleri mücadelelerle ilgili kuramıdır. Bourdieu’ya göre bireyler ve gruplar toplumca tanınan para, güç, şöhrete sahip olmanın yanı sıra, belirli bir alanda (“field”) otorite/egemenlik sağlamak için de yarışırlar. Bireylerin ve grupların amacı belirli bir alanda sadece egemenlik sağlamak ve bu alanda başarılı olmak değildir. Bireyler ve gruplar aynı zamanda sorunları tanımlamak, başarıyı belirleyen kuralları, standartları ve rekabetin kurallarını kimin koyacağını belirlemek için de yarışırlar. Denetimi elinde bulunduran grup, alanı kendi egemenliğini sürdüreceği biçimde tanımlamak ister. Karşı grup ise kendi avantajına olan bazı değişiklikler sağlanması için çaba gösterir.

Başka bir deyişle örgütlerin ve mesleklerin de bir ekolojisi vardır. Örgütler ve meslekler de bir toplumda yaşayan insanların yerine getirilmesini gerekli gördükleri

görevler için yarışır ve bu görevlerle ilgili olarak diğer örgütler ve meslekler üzerinde otorite sağlamaya çalışırlar. Belli bir sorun ya da görev üzerinde hangi mesleğin söz sahibi ya da otorite olduğuna bazen yasal sistem, bazen kamuoyu, bazen de işverenler karar vermektedir. Örneğin, avukatlık, yargıçlık, doktorluk, hemşirelik gibi meslekleri yapabilmek için lisans gereklidir. Bu mesleği yapacak olanların ilgili okullardan mezun olmaları ve bazı sınavları başarmış olmaları beklenir. Oysa gazetecilik yapabilmek için böyle bir lisans zorunlu değildir. Mezun olduğu okula bakılmaksızın gazetecilik mesleğinin gerektirdiği yeteneklere sahip olan herkes gazetecilik yapabilir. Kimin “daha iyi” gazeteci olduğuna kamuoyu karar verir. Öte yandan işverenler de, bazen yasal zorunluluk olmamasına karşın, işe aldıkları meslek mensuplarının bu işin okulundan mezun olmalarını şart koşabilirler. Örneğin, işverenler işe aldıkları kütüphanecilerin kütüphanecilik bölümü mezunu olmalarını pekala isteyebilirler.

Bir mesleğin bir sorun üzerinde otorite olmak istemesi, o mesleğin geliştirdiği uzmanlığın sorunun bulunduğu alanda etkili olup olmadığıyla çok yakından ilgilidir. Ama mesleki sorunların tümü de çözülebilir değildir. Bu bakımdan belirli bir sorunun çözümünün olmaması, bu alanda birden çok mesleğin otorite olmak istemesine yol açmaktadır. Örneğin, “suç” sorunu birçok meslek (eğitim, kriminoloji, tıp, sosyal çalışma, vd.) tarafından çözülmeye çalışılmakta, ancak hiçbir mesleğin çözümü suç sorununu tamamen denetim altına almaya yetmemektedir. Öte yandan, toplum için gerçekleştirilen bazı görevler belirli mesleklerde kalmakta, ama bazıları da zamanla el değiştirebilmektedir. Son zamanlarda kamuoyu, akıl hastalıklarının tedavisinde psikologları ve sosyal çalışmacıları psikiyatristlerden daha fazla söz sahibi olarak görmeye başlamıştır.

Peki, ekolojik ve sosyolojik kuramlar kütüphanecilik eğitimi açısından ne anlam ifade etmektedir?

Herşeyden önce yaşamaktan, hayatta kalmaktan ne anlaşılması gerektiği tanımlanmalıdır. Doğada kuşkusuz bireyler ya da türler sonsuza kadar yaşamıyorlar. Türler ya evrimleşiyor ya da ortadan kayboluyorlar. Nüfusun yaşaması genetik materyalin devam etmesi olarak tanımlanmaktadır. Bir mesleki eğitim programının hayatta kalması ise bir şekilde o mesleğin geliştirdiği uzmanlığın, araçların, yaklaşımların ve değerlerin devam ettirilmesidir. Kütüphanecilik eğitimi için de sorun, mevcut programların nasıl korunacağı değil, “genetik materyal”in hayatta kalmasını garantilemek için kütüphanecilik eğitiminin topluma katkısını devam ettirme sorunudur.

Mevcut kütüphanecilik eğitimi programlarının temel işlevi kütüphanelerde çalışmak üzere kütüphaneci yetiştirmektir. Çünkü kütüphaneler hem mezunlar için bir iş kaynağı hem de toplumsal destek kaynağı oluşturmaktadır. Ancak yukarıdaki analiz, kütüphane ağırlıklı geleneksel uzmanlık alanının (“niş”) uzun dönemde korunmaya

çalışılmasının kütüphanecilik eğitimini yok olmaya mahkûm edebileceğini göstermektedir. Van House ve Sutton (1996) kütüphanecilik eğitiminin yaşamasının mevcut programların olduğu gibi korunmasıyla değil, bu programların ayıklanması ve iyileştirilmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. İster yeni ister eski olsun, sadece bir alanda uzmanlığa güvenmek mesleğin geleceğini tek bir alanın direnme gücüne bağlı kılmaktadır. Van House ve Sutton'a göre kütüphaneler hayatta kalabilmek için çevresel değişimlere yeterince uyum sağlayamazlarsa, kütüphanecilik eğitiminin de bu kuruluşları terk etmeye hazırlanması gereklidir. Çünkü ölümüne savaş akıllıca bir hayatta kalma stratejisi değildir. Evrimsel "hikmet" (wisdom) hangi değişimlere karşı durulacağını, hangilerine kucak açılacağını bilmeyi gerektirmektedir.

Van House ve Sutton (1996) bir meslek için başarılı olduğu bir alanı geleceği belirsiz bir başka alan için tamamen yüzüstü bırakmanın da akıllıca bir hareket olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu nedenle güvenli bir "üs"ten değişimlere uyum sağlayarak başka alanlara yayılma stratejisi, üssü terketmeden önce denenmesi gereken belki de en başarılı stratejilerden birisidir. Böylece meslek yok olma tehlikesiyle karşılaşmadan risk alabilir, "üs" olarak kullandığı esas uzmanlık alanı yok olmadan ya da bu alandan vazgeçilmeden önce yeni bir uzmanlık alanı yaratılabilir.

Kütüphanecilik eğitimi köklü değişimlerin yaşandığı dinamik ve rekabetçi bir çevrede verilmektedir. Rekabetçi bir çevrede hayatta kalma şansı büyüklük, çeşitlilik ve esneklikle doğru orantılıdır. Mevcut kütüphanecilik bölümleri küçük ve sayıca çok azdır. Daha büyük ve çeşitli bir pazara seslenerek kütüphanecilik eğitimiprogramları büyüyebilir, çeşitlenebilir ve gerek bireysel gerekse topluca yaşama şanslarını artırabilirler. Öğretim üyesi ve öğrenci sayılarının az olması diğer dezavantajlardan birisidir.

Van House ve Sutton (1996) kütüphanecilik eğitiminin hayatta kalabilmesi için bir dizi öneri getirmişlerdir. Yazarlara göre bireysel bir kütüphanecilik eğitim programının yaşayabilmesi için önce durum saptaması yapılmalı, yararlı bir dizi stratejiye karar verilmeli, meslek mensupları, ana örgüt ve diğer paydaşlar değişimin gerekli olduğuna ve seçilen stratejinin doğru olduğuna ikna edilmeli ve daha sonra da bu değişim zamanında gerçekleştirilmelidir.

Kütüphanecilik eğitimi "bilgi" merkezli olmalı, verilen eğitim sadece kütüphaneler üzerinde değil, diğer kurumlar üzerinde odaklanmalıdır. Mevcut kurumlara (örneğin, kütüphaneler) ve araçlara (örneğin, Kongre Kütüphanesi Konu Başlıkları) sıkı sıkıya bağlı argümanlar gerekli "soyutlama"dan yoksundur. Benzeri bir biçimde, kütüphaneciliğin mesleki alanının çok gevşek olarak belirlendiği argümanlar da zayıftır. Çünkü bu argümanlarla kütüphaneciliğin topluma yaptığı spesifik katkılar gösterilemez.

Van House ve Sutton'a (1996) göre türlerde değişim ve diğer türlerle karışarak yeni türler meydana getirme hayatta kalmak için izlenen bir başka stratejidir. Yeni derecelerin (arşivcilik, bilgi yönetimi, vd.) verilmesi, bilgisayar, iletişim, bilişsel bilim vb. gibi diğer alanlarla ortak programlar yürütülmesi, öğretim üyesi değişimi, ortak araştırma projeleri yürütülmesi izlenebilecek yöntemlerden bazılarıdır. Mesleki eğitimde karma bir yapıya gidilmesi (hybridization) yeni beceriler ve yeni uzmanlık alanları kazandırır.

Diğer alanlarla ve akademik disiplinlerle işbirliğinin artması kütüphanecilik eğitime ek yükler getirmektedir. Bunlardan birisi kalitedir. Üniversite içinde kalite hem rekabetin hem de işbirliğinin anahtarıdır. Akademik birimler güçlülerle işbirliği yapmak isterler, zayıflarla değil. İşbirliği yapan tüm katılımcıların işbirliğine katkıda bulunmaları beklenir. Bu tür bir işbirliğinin gerçekleşebilmesi için herşeyden önce kütüphanecilik eğitimi başka disiplinler tarafından kaliteli olarak algılanmalı, üniversitede yürütülen ortak eğitim ve araştırmalara değer katmalıdır.

Hızlı değişim ve uyum sağlama esneklik gerektirir. Kütüphanecilik eğitimi programları çeşitli dersler ve uzmanlık alanlarıyla ilgili denemeler yapmalı, başarısız olan denemelere son vermeli ve yoluna devam etmelidir. Bu, hem öğretim üyeleri hem de sunulan dersler açısından esneklik gerektirir. Olası stratejilerden bazıları yarım zamanlı öğretim üyeleri istihdam etmek, derslerin sunulmasında yenilikçi mekanizmalar (uzaktan eğitim, dağıtık eğitim, vb. gibi) kullanmak ve öğrenci kabulünde ve müfredatta esnek olmaktır.

Kuşkusuz değişimin önünde engeller de olacaktır. Mesleklerin ve mesleki örgütlerin çoğu zaman statükoda çıkarları vardır. Geçmişte başarılı olan meslek mensupları değişime karşı çıkacaklardır. Halk, üniversite ve okul kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin çoğunlukta olması nedeniyle kütüphanecilik eğitimi de bu kişilerin bakış açılarına göre şekillenmektedir. Farklı görüşleri olan profesyoneller genellikle derneklere aktif olarak görev almamakta, bu nedenle de farklı görüşler dile getirilememektedir. Kütüphaneciler ve öğretim üyeleri mevcut yapıya "yatırım" yapmışlar ve çeşitli ilişkiler kurmuşlardır. Bu kimseler saygınlıklarını farklı bir çevrede denemekten kaçınacaklardır.

Van House ve Sutton (1996) mesleki değerlerin ciddi bir biçimde yeniden gözden geçirilmesini önermektedirler. Daha önce de değinildiği gibi, yazarlar kütüphanecilik eğitiminin yaşamasının mevcut programların yaşaması anlamına gelmediğini söylemektedirler. Kütüphanecilik alanı değişmektedir. Alanın sınırları, oyuncuları, sermayesi ve rekabet kuralları değişmektedir. Kütüphaneciliğin öneminin artması ve bu meslekte sermaye (para, güç, prestij) birikimi potansiyeli görmeleri nedeniyle diğer meslek ve disiplinler de bu alana girmek istemektedir. Kütüphanecilik eğitimi hakkındaki tartışmaların çoğu kütüphanelerle ilgilidir. Ancak kütüphanecilik eğitimi

sadece kütüphanelerle sınırlanmamalıdır. Bilgi yönetimiyle ilgili olarak yeni ortaya çıkan sorunların ve yeni kurumların da kütüphanelere benzediğini öne sürmek, daha büyük, daha esnek, kamu nezdinde daha fazla görünürlüğü ve belki de saygınlığı olan ve daha rekabetçi mesleklere karşı güçlü bir tez değildir. Kütüphaneciliğin yeni alanlarda da otorite kazanması bilgiyle ilgili yeni sorunları çözebilmesine bağlıdır. Kütüphanecilik mevcut uzmanlığını kullanarak yeni sorunları çözmek için daha iyi araçlar geliştirmeli ve bu sorunlara daha iyi çözümler bulmalıdır. Van House ve Sutton, kütüphanecilik eğitiminin kamu sektöründen ve kütüphanelerden oluşan yaşama alanının (ekolojisi), bu mesleği, alanlarında otorite kurmak için rekabete daha alışık olan mesleklere ve eğitim programlarına karşı dezavantajlı duruma sokabileceğine dikkat çekmektedirler. Yazarlar, köklü değişimlere hızlı yanıt verilmezse, kütüphanecilik eğitiminin de çok sevilen, ama nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalan pandaların durumuna düşebileceği uyarısında bulunmaktadır.

6. Türkiye’de Kütüphanecilik Eğitiminin Yeniden Yapılanması

Bu bölümde, yukarıdaki değerlendirmeler de dikkate alınarak, ülkemizde kütüphanecilik eğitiminin gelişmesi ve yeniden yapılanması ile ilgili bazı görüşler öne sürülmektedir.

6.1 Mevcut Durum

Bilindiği gibi, ülkemizde üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin hemen hemen yarım yüzyıllık bir tarihi geçmişi vardır. Halen Ankara, İstanbul ve Hacettepe Üniversitelerinde kütüphanecilik eğitimi verilmektedir. Son yıllarda yapılan değişiklikler sonucu arşivcilik ve “dokümantasyon-enformasyon” eğitimi de ilgili üniversitelerin kütüphanecilik bölümleri altında örgütlenmiştir. Bunun yanı sıra, Marmara Üniversitesinde de bir süredir sadece arşivcilik eğitimi veren bir bölüm faaliyetlerini sürdürmektedir.

Geleneksel kütüphanecilik (ve arşivcilik) eğitim programlarının yanı sıra, son yıllarda bazı üniversitelerde bilgisayar ve “enformatik” mühendisliği (örneğin, Bilkent Üniversitesi) bölümleri açılmıştır. Bu üniversitelerde “enformatik” konusunda verilen dersler “hesaplama” geleneğine (Buckland, 1999) daha yakın sayılabilecek derslerden (veri tabanı yönetim sistemleri, uzman sistemler, vd.) oluşmaktadır.

Kütüphanecilik eğitimi dolaylı yünden ilgilendiren bir başka gelişme de Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) bütün üniversite öğrencilerine bilgisayar okur yazarlığı kazandırmak ve bilgi teknolojilerine aşinalık sağlamak amacıyla aldığı üniversitelerde “enformatik enstitüleri” açılması kararıdır. Orta Doğu Teknik

Üniversitesinde birkaç yıl önce kurulan bir Enformatik Enstitüsü halen yüksek lisans düzeyinde eğitim vermektedir. Kurulan enstitülerin sayısı henüz sınırlıdır. Ancak bu sayının önümüzdeki yıllarda giderek artacağı söylenebilir.

Ülkemizde son yıllara gelinceye dek kütüphanecilik eğitiminin genel olarak temelde basılı kaynaklarla ilgili kütüphanecilik işlemlerinin öğretilmesine dayandığını söylemek mümkündür (Tonta, 1987: 94). Basılı olmayan ve fakat bilgi içeren diğer materyaller, bilgisayar uygulamaları, ağlar, bilgi teknoloji uygulamaları, İnternet, web tasarımı vb. gibi konular ise programlarımızda nispeten daha az yer bulabilmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi ülkemiz kütüphanelerinin ve bilgi merkezlerinin bu tür gelişme ve teknolojilerle yeni yeni tanışmaya başlamalarıdır kanısındayız. Çakın (2000) halen verilen kütüphanecilik lisans eğitiminde bilgi kaynaklarının kurumsal bağlamda sağlanmasına ve düzenlenmesine dayanan geleneksel yaklaşımın egemen olduğunu vurgulamaktadır.

Ülkemizde kütüphanecilik eğitiminde halen egemen olan geleneksel yaklaşımı değiştirmek amacıyla son yıllarda bazı girişimlerde bulunulduğu gözlenmektedir. Yakın geçmişte kütüphanecilik bölümü başkanları zaman zaman bir araya gelerek gelişmeleri değerlendirmişler ve eğitim programlarında yer alan dersleri gözden geçirmişlerdir. Bu toplantılarda kütüphanecilik bölümlerinin adlarına kütüphanecilik mesleğini daha iyi yansıttığı düşüncesiyle “bilgi”, belge”, “bilgibilim” gibi yeni takılar eklenmesi yönünde bazı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Hacettepe Üniversitesi (H.Ü.) Kütüphanecilik Bölümü bölüm adını “Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü” olarak değiştirmeye karar vermiştir. Söz konusu değişiklik önerisi üniversitenin yetkili kurullarında karara bağlanmak üzere. Öneri YÖK tarafından da benimsendiği takdirde H.Ü. 2001-2002 öğretim yılından itibaren bölüme yeni adı altında öğrenci kabul etmeye başlayacaktır.

Yurt dışında olduğu gibi ülkemizde de kütüphanecilik bölümleri öğretim üyesi ve öğrenci sayıları bakımından oldukça küçüktür. Bölümlerin bilgisayar ve ağ alt yapılarında son yıllarda nispeten bir iyileşme gözlenmesine karşın, programlarda yer alan dersler henüz tam anlamıyla gözden geçirilerek yeni gelişmeler programlara yansıtılmamıştır. Kütüphanecilik bölümlerinin üniversitelerin diğer bölümleriyle ilişkileri çoğu zaman servis dersleri ile sınırlıdır. Üniversitenin diğer bölümlerine mensup öğretim elemanlarıyla yürütülen ortaklaşa araştırma projesi yok denecek kadar az sayıdadır. Kütüphanecilik bölümlerinin değişime ayak uydurma çabalarının bölüm adlarının değiştirilmesi gibi “kozmetik” bazı değişikliklerle sınırlı kalmaması, kütüphanecilik bölümlerinin eğitim-öğretim ve araştırma programlarının yeniden yapılanması gerektiği kanısındayız. H.Ü. Kütüphanecilik Bölümünde gerçekleştirilen yeniden yapılanma çalışmalarının (Çakın, 2000) bu açıdan iyi bir başlangıç oluşturduğu düşüncesindeyiz. Ülkemizde kütüphanecilik eğitiminin devamı açısından benzer çalışmaların diğer kütüphanecilik bölümlerinde de en kısa sürede

tamamlanmasını dileyerek, yeniden yapılanma ile ilgili birkaç noktayı biraz daha ayrıntılı olarak tartışmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

6.2 Kütüphanecilik Eğitiminin Misyonu

Bilindiği gibi, kütüphaneler bilgi kaynaklarını seçip düzenleyerek kullanıcıların hizmetine sunmakla yükümlüdür. Genelde kütüphaneler çoğunlukla basılı ya da kâğıt üzerindeki bilgileri kullanıcı hizmetine sunma konusunda uzmanlaşmıştır. Ancak basılı bilgi kaynaklarını toplama, hizmete sunma ve koruma kütüphanelerin tek işlevi olamaz. Kütüphaneler ya da daha genel bir deyişle bilgi sistemleri metin türünde ve bibliyografik bilgilerin yanı sıra sayısal ve grafik verilerin düzenlenmesi, bu tür bilgilere erişim sağlanması ve bu bilgilerin güncellenmesi ve yaşatılması için kullanılan elle ya da bilgisayarla yapılan işlemleri de kapsamaktadır. Bu tür sistemlere örnek olarak müzeler, çevrimiçi (online) kataloglar, havayolu/otel/sinema yer ayırma (rezervasyon) sistemleri, ses ve görüntü arşivleri verilebilir.

Kütüphanecilik eğitimine bu açıdan yaklaşıldığında, temel amacın kütüphanelerde ve diğer bilgi merkezlerinde bilgi sistemlerini tasarlayıp kuracak, gerekli bilgi hizmetlerini verecek ve bu tür merkezleri yönetecek kişileri yetiştiren dinamik ve yeniliğe açık bir program geliştirmek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dijital kütüphane dermeleri ve hizmetleri yaratmak ve yönetmek için kütüphanecilerin sahip olması gereken becerileri Tennant (1999) şöyle sıralamaktadır: Görüntüleme teknolojileri, optik karakter tanıma, işaretleme (markup) dilleri, kataloglama ve “metadata”, dizinleme ve veri tabanı teknolojisi, kullanıcı arabirimi tasarımı, programlama, web teknolojisi ve proje yönetimi. Tennant bir kişinin bu becerilerin tamamına sahip olmasının beklenemeyeceğine işaret etmekte, söz konusu becerilerin bir kısmının kütüphanecilik okullarında öğretilebileceğine, bir kısmının ise işyerinde öğrenilebileceğine dikkat çekmektedir.

Bu açıdan bakıldığında kütüphanecilik bölümlerinin misyonu “**bilginin bulunması, düzenlenmesi, depolanması, erişimi ve kullanıma sunulması konusunda bilgili; etkin bilgi sistemleri tasarlayan, kuran ve işleten; karmaşık ve hızla değişen bilgi dünyasında liderlik yapabilecek ‘bilgi profesyonelleri’ni eğitmek**” olarak tanımlanabilir.

Dikkat edilecek olursa, bu misyon cümlesinde, çok önemli olmasına rağmen, farklı formatlardaki bilgilerden (basılı kitap ve dergiler, haritalar, resimler, fotoğraflar, elektronik belgeler, bilgisayar programları, istatistik ve sayısal bilgiler, sanat eserleri. vd.) ve bilgi teknolojilerinden söz edilmemektedir. Çünkü belirleyici olan bilgilerin

nasıl “paketlendiği” (kitap, dergi, rapor, ses kaydı, film, web sayfası, vd.), nerelerde kullanıma sunulduğu (kütüphane, arşiv, müze, “siber” kütüphane, vd.) ve bilgi sistemlerinde hangi teknolojilerden yararlandığı değildir. Bilgi teknolojisi de diğer teknolojiler gibi -önemli- bir araçtır. Amaç ise bilgi teknolojilerinden yararlanarak kullanıcıların gereksinim duydukları her tür bilgiye erişim sağlamaktır.

Kuşkusuz bu tür programlar geliştirilirken mezunları istihdam edecek potansiyel kurumların isterleri de göz önüne alınmalıdır. Kütüphanecilik bölümlerinden mezun olanların başka disiplinlerden (bilgisayar, işletme, eğitim, vb.) mezun olan kimselerle rekabet halinde olacağı unutulmamalıdır. Ancak böyle bir rekabet düşünülerek başka bölümlerde kolayca edinilebilecek uzmanlık bilgi ve becerilerinin kütüphanecilik bölümlerinde verilmesi yanılığına da düşülmemelidir. Çünkü, kütüphanecilik bölümleri, çok isteseler bile, örneğin bilgisayar bölümleri mezunları kadar iyi mühendis ya da bilgisayar programcısı yetiştiremezler. Kaldı ki böyle birşeye hiç gerek de yoktur. Kaynakları daha verimli alanlarda kullanarak kütüphanecilik eğitim programlarında uzman olduğumuz konulara (bilginin organizasyonu, bilgi erişim, ve bilgi hizmeti verme) ağırlık vermeli, bilgisayar programcılığı, kullanıcı arabirimi tasarımı vb. gibi konularda ise bu tür öğretim yapmak üzere kurulmuş olan bölümlerle işbirliğine gitmeliyiz. Bu tür bir yaklaşım, hem sınırlarını çizmekte zorlandığımız bilgi piyasasında kütüphaneciler olarak kendimize özgü bir yer edinmemizi sağlayacak, hem de diğer disiplinlerle olan ilişkilerimizi geliştirmemize ve ortaklaşa eğitim programları ve/ya da projeler yürütmemize yardımcı olacaktır kanısındayız.

Öte yandan, ülkemizde –ve diğer birçok ülkede- kütüphanecilik bölümlerinin mesleki derecelere kabul ve iş pazarına giriş üzerinde tekel güçleri olmadığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla kütüphanecilik bölümlerinin gelişen pazarlarda (emerging markets) ortaya çıkan bilgi yönetimi ile ilgili işleri yapabilmek için giriş koşulları dikte edebilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle de diğer disiplinlerden alınan dersler (tıbbi dokümantasyon, yönetim bilgi sistemleri, web tasarımı, vd.) giderek daha fazla önem taşıyacak ve kütüphanecilik bölümü mezunlarını daha pazarlanabilir hale getirecektir düşüncesindeyiz.

6.3 Temel Dersler

Yukarıda verilen misyon cümlesi çerçevesinde kütüphanecilik eğitim programlarında yer alması gereken temel (çekirdek) dersler belli başlı üç kategori altında toplanabilir:

1. Bilgi kaynakları ve bilgi hizmetleri: Bu kategoride basılı, elektronik olarak ve ağ aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarının yapıları, içerikleri, türleri; bu kaynakları arama, bulma ve değerlendirme yöntemleri ve söz konusu bilgi kaynakları aracılığıyla

sunulan bilgi hizmetleri ile ilgili temel dersler yer alabilir. Kullanıcı gereksinimlerinin saptanması ve bilgi hizmeti sağlamaya ilgili toplumsal konular da bu kategori altında verilebilir.

2. Bilginin düzenlenmesi: Bilginin entellektüel ya da otomatik olarak düzenlenmesiyle ilgili ilkeler, sistemler ve yöntemler bu kategoride yer almaktadır. Bilgi analizi, bilginin düzenlenmesi, bilgi erişim, bilgi sistemleri tasarımı, web tasarımı ve Internet aracılığıyla içerik sunumu ile ilgili temel dersler bu kategoride düşünülebilir.

3. Yönetim ve mevzuat: Yönetimin temel ilkeleri, bilgi merkezlerindeki işlemlerle ilgili uygulamalar, derme geliştirme, lisans ve kontrat hukuku, işbirliği, bilgi merkezlerinin otomasyonu, bilgi teknolojisi yönetimi ile ilgili temel dersler bu kategori altında yer alabilir.

Yukarıdakilere ek olarak “Bilgi Teknolojisi” ile ilgili dersler dördüncü bir kategori olarak düşünülebilir. Bilgi merkezlerini ve bilgi sistemlerini etkileyen teknolojiler, bu teknolojilerle ilgili işlemler, hizmetler ve bilgi teknolojileri yönetimi konusundaki dersler bu kategori altına sokulabilir. Ancak bilgi teknolojileriyle ilgili konuların ders programlarında yer alan bütün derslere gerektirdiği kadar “yedilmesi” kanımızca daha yararlı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü yabancı ülkelerde bilgi teknolojileri ve bilgisayar okur yazarlığı ile ilgili dersler bir zamanlar kütüphanecilik bölümlerinden mezun olabilmek için mutlaka alınması gereken dersler (“exit requirements”) statüsündeyken, zamanla bu dersler kütüphanecilik bölümlerine girebilmek için ön koşul (“entry requirements”) haline gelmiştir. Nitekim H.Ü. Kütüphanecilik Bölümünde de yeni anabilim dallarının kurulmasıyla birlikte 1990’ların ortalarında öğretilmeye başlanan bilgisayara giriş, Internet ve programlama dersleri yeniden yapılanma çalışmaları sırasında yeniden gözden geçirilmiştir. Halen öğrencilerin azımsanamayacak bir kısmı kelime işlem, tablolar ve veri tabanı yönetim sistemleri gibi belli başlı bilgisayar yazılım programlarını ve Internet’i kullanmasını üniversiteye başlamadan önce öğrenmektedirler. Büyük bir olasılıkla birkaç yıl içinde kütüphanecilik programlarında bu tür giriş düzeyindeki derslerin öğretilmesine gerek kalmayacağı kanısındayız (7). Kuşkusuz, bilgi sistemleri tasarımı, Internet aracılığıyla bilgi hizmetleri sunulması, web tasarımı, elektronik kütüphaneler gibi dersler bu kapsamda yer almamaktadır.

Gerek yurt dışındaki birçok kütüphanecilik programında, gerekse ülkemizdeki kütüphanecilik bölümlerinde temel derslerin yukarıdaki kategorilerde anılan işlevler çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir (Bilginin Organizasyonu, Bilgi Hizmetleri ve Yönetim gibi dersler). Bu sınıflama çerçevesinde temel derslerin yanı sıra seçmeli dersler açılabilir ve söz konusu derslerin içerik tanımları hazırlanabilir. Her ne kadar bilgi kaynakları ve yapılan işlemler bilgi merkezlerinin (kütüphane, arşiv, bilgi

merkezi, müze, vd.) niteliğine göre bir miktar farklılık gösterse de, yukarıda çizilen çerçeve ışığında farklı adlarla ya da farklı bölümler altında geliştirilecek programlarda yer alan dersler saptanabilir. Kullanıcı gereksinimlerinin saptanması, gerek basılı gerekse elektronik bilgilerin organizasyonu, bilgi erişim, sistem çözümler, yeni bilgi sistemleri tasarlama, planlama, kurma ve kullanma, bu sistemleri yönetme, bilgi ekonomisi, proje yönetimi, bilgi teknolojisi yönetimi vb. gibi dersler kütüphanecilik eğitim programlarında yer alabilir. H.Ü. Kütüphanecilik Bölümünün yeni programında önerilen bazı derslerin (Çakın, 2000: 16-17) bu konudamütevazı bir başlangıç oluşturduğu kanısındayız. Ders programları zaman zaman gözden geçirildikçe bu tür derslerin sayısının artacağını söylemek mümkündür.

• 7. Sonuç

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, kütüphanecilik mesleği ve dolayısıyla kütüphanecilik eğitim programları bir yandan bilgisayar, iletişim, İnternet vb. gibi alanlardaki teknolojik gelişmelerle başa çıkmaya ve bu mesleklerden gelen rekabete yanıt vermeye çalışmakta, bir yandan da ekonomik ve toplumsal yaşamda bilginin stratejik öneminin artmasıyla birlikte oluşan yeni bilgi gereksinimlerini tatmin etmeye çalışmaktadır. Kütüphanecilik eğitiminin söz konusu çevresel değişimlere ayak uydurabilmesi ve hayatta kalabilmesi için yeniden yapılanması ve "bilgi sorunu"yla ilgilenen diğer disiplinlerle yakın ilişki içerisinde olması gerekmektedir.

Kütüphanecilik eğitiminde yeniden yapılanma sorunu Kuzey Amerika ve Avrupa'daki kütüphanecilik okullarının gündemlerini 1990'lardan itibaren daha yoğun bir biçimde işgal etmeye başlamıştır. İnternet aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarının hızla artması ve söz konusu kaynakları düzenleme gereği kütüphanecilik eğitim programlarında "dijital kütüphaneler", "ağ aracılığıyla (networked) bilgi erişim" gibi dersler açılmasına yol açmıştır. Özellikle dijital kütüphaneler konusuna diğer disiplinler tarafından büyük ilgi gösterilmektedir. Kütüphaneciler, kütüphaneciliğin bir meslek olarak varlığını devam ettirebilmesi için sadece basılı kaynaklarla ilgili bilgi sorunlarına değil, ağ aracılığıyla erişilebilen bilgi kaynaklarıyla ilgili bilgi sorunlarına da çözüm üretmek zorunda olduklarının farkına varmışlardır. "İnternet'in kataloglanması", "dijital nesnelerin tanımlanması", "filtreleme" vb. gibi konularda Kongre Kütüphanesi, OCLC, CNI (Coalition for Networked Information) gibi kuruluşlarda çalışan kütüphanecilerin öncülüğüyle çeşitli projeler geliştirilmiş ve söz konusu projeler diğer bilim dallarından da destek görmüştür. Anglo-Sakson kütüphanecilik eğitimindeki bu dönüşüm (transformation) halen büyük bir hızla devam etmektedir.

Ülkemizdeki kütüphanecilik eğitim programlarında da anılan dönüşümün sancuları yaşanmaktadır. Kütüphanecilik eğitiminin misyonu ve eğitim programlarında yer alması gereken temel dersler, dünyadaki genel yönelimler (trends) de dikkate alınarak, gözden geçirilmektedir.

Yeniden yapılanma çalışmalarının biçimsel değişikliklerle sınırlı kalmaması ve ders programlarının bilgi teknolojileri, İnternet, yönetim vb. gibi alanlardaki son gelişmeleri yansıtabilecek şekilde değiştirilmesi gerekmektedir. Kütüphanecilik mesleğinin sadece kitaplarla ilgili ve kurumsal olarak sadece kütüphanelerdeki bilgi sorunlarına çözüm bulan bir meslek olmadığı, olmaması gerektiği hatırlanmalıdır. Kütüphanecilerin bilginin düzenlenmesi, yönetimi ve bilgi sistemleri tasarımı alanındaki uzmanlıkları kütüphaneler dışında kalan kurumlarla da paylaşılmalıdır. Kütüphanecilik mesleğinin ve dolayısıyla kütüphanecilik eğitim programlarının geleceğinin geleneksel olmayan ortamlardaki ve kurumlardaki bilgi sorunlarına da çözüm bulmaktan geçtiği gerçeğini gözden uzak tutulmamalıdır. Teknolojik ve toplumsal gelişmeler yakından izlenmeli, söz konusu gelişmelerin bilgi yönetimi üzerindeki olası etkileri incelenmeli ve yeni yüzyılda karşılaşacağımız bilgi sorunlarına çözüm bulabilmek için stratejik araştırmalar yapılmalıdır. Kütüphanecilik mesleğinin ve kütüphanecilik eğitim programlarının önünde pandalarınkinden daha fazla seçenek bulunduğu bir gerçektir. Bu seçenekleri değerlendirebilecek entelektüel

kapasiteye sahip olan kütüphanecilerin, değişime ayak uydurabildikleri takdirde bilgi toplumunda anahtar bir rol oynayacakları kanısındayız.

8. Notlar

1. Bu yazıda "kütüphanecilik" terimi çoğu zaman "bilgi araştırmaları" (information studies), "bilgibilim" (information science), "arşivcilik", "dokümantasyon", "bilgi yönetimi" gibi terimleri de içine alan şemsiye bir terim olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde "kütüphaneler" ve "kütüphaneciler" terimi her tür kütüphane, arşiv, müze, bilgi/belge merkezi ve bilgi sistemlerini de içerecek şekilde kullanılmıştır.
2. Buckland burada "bilgibilim" (information science) terimini kullanmaktadır.
3. Bilgi teknolojileriyle ilgili gelişmeler ve bu gelişmelerin kütüphanecilik alanındaki etkileri hakkında daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Tonta (1999).
4. Van House ve Sutton (1996) bir mesleğin kendi alanındaki sorunları çözmek için geliştirdiği hizmet modellerini ve araçlarını "bilgi tabanı" (knowledge base) olarak nitelendirmektedirler.
5. Buckland (1996) "disiplinlerarası" sözcüğünün güç ifade eden bir terim sanıldığını, ancak bunun pek doğru olmadığını öne sürmektedir. Buckland'a göre bu terim "disiplinler arasında" (yani hiçbir disipline mensup olmayan) çağrışımını uyandırmaktadır.
6. Bu konudaki bazı çalışmalar ve değerlendirmeler için bkz. Ceppos (1992), Galvin (1995) ve Buckland (1996, 1999).
7. Bu açıdan bakıldığında, esas olarak üniversite öğrencilerine bilgisayar okur yazarlığı kazandırmak üzere kurulan enformatik enstitülerinin de misyonlarını çok iyi tanımlamaları gerektiği kanısındayız.

9. Kaynakça

Buckland, Michael. (1996). The "liberal arts" of Library and Information Science and the research university environment. In: *Second International Conference on Conceptions of Library and Information Science: Integration in Perspective, 1996. Proceedings.* (75-84). Ed. P. Ingwersen and N.O. Pors. Copenhagen: Royal School of Librarianship.

----- (1999). The landscape of information science: The American Society for Information Science at 62. *Journal of the American Society for Information Science* 50(11): 970-974.

Ceppos, Karen F. (1992). Innovation and survival in schools of library and information science. *Journal of Education for Library and Information Science* 33(4): 277-283.

Çakın, İrfan. (2000). Bilgi profesyonellerinin eğitiminde yeniden yapılanma: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Türk Kütüphaneciliği* 14(1): 3-17.

Galvin, Thomas J. (1995). Convergence or divergence in education for the information professions: an opinion paper. *Bulletin of the American Society for Information Science* 21(6): 7-14.

The Knowledge Economy. (August 1999). (A submission to the New Zealand Government by the Minister for Information Technology's IT Advisory Group. August 1999). [Çevrimiçi] Elektronik adres: http://www.knowledge.gen.nz/Report/KnowledgeEconomy_report.pdf [08.02.2000].

Melton, Marissa. (1999). The modern M.L.S. degree. *U.S. Online News* [Çevrimiçi] Elektronik adres: <http://www.usnews.com/usnews/edu/beyond/grad/gbmls.htm> [23.03.1999]

Saka, Osman. (Eylül 1999). Ülkemizde yeni bir bilim dalı: Medikal enformatik. *Bilişim Dergisi* (71): 34-35.

Tennant, Roy. (January 1999). Skills for the new millennium. *Library Journal* 124(1): 39.

Tonta, Yaşar. (1987). Kütüphanecilik eğitiminde gelişmeler ve Türkiye. *Kütüphaneciliğimiz Üzerine Görüşler 1987 içinde* (85-97). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

-----, (1999). Bilgi toplumu ve bilgi teknolojisi. *Türk Kütüphaneciliği* 13(4): 363-375.

Tsichritzis, Dennis. (June 1999). Reengineering the university. *Communications of the ACM* 42(6): 93-100.

Van House, Nancy and Stuart Sutton. (Spring 1996). The Panda Syndrome: an ecology of LIS education. *Journal of Education for Library and Information Science* 37(2): 131-147.